
Ekonomická dimenze evropské bezpečnosti – stabilizace států střední Evropy

Milan Čížkovský

I

Bylo již mnohokrát konstatováno, že rozpad totalitních režimů ve střední a východní Evropě, který nepochybně znamená výrazný postup správným směrem, přináší s sebou také vznik nových momentů nestability. Tyto momenty mají být pozitivně překonávány vytvořením nové celoevropské bezpečnostní architektury.

Celoevropský bezpečnostní systém však sám o sobě nebude účinný, pokud nebude navazovat na neméně účinnou celoevropskou koncepci obnovení ekonomické integrity Evropy jako základu a podmínky vnitropolitické stability ve státech střední a východní Evropy (dále jen SVE).

Zatím jsme svědky toho, že – až s výjimkou bývalé NDR – se prohlubuje ekonomická propast mezi západní a východní Evropou a že střednědobá perspektiva, s ohledem na postup k Jednotnému trhu Evropských společenství (ES) neslibuje obrat v tomto trendu. Kancléř H. Kohl konstatoval: „Společně s partnery v Evropských společenstvích musíme zabránit vzniku nové hradby mezi východní a západní Evropou – tentokrát hradby blahobytu.“¹ Podle časopisu *Der Spiegel* lze míru dnešní „bariéry blahobytu“, měřeno důchodem na osobu v ES, vyjádřit např. takto: ČSFR 65 %, Maďarsko 55 %, Jugoslávie 45 %, Bulharsko 45 %, SSSR 35 %, Polsko 30 %, Rumunsko 20 %.²

Křehké demokratické instituce s krajně nerozvinutými strukturami politických stran, vystavené tlaku nerozřešených národnostních rozporů (včetně nepřekonaných mezinárodních averzí) mohou být zdrojem dodatečných destabilizujících impulsů.

Nevyhnutelnost projít krutou zkouškou radikálních reforem je dále zosťovává nepříznivými důsledky vnějších ekonomických šoků. V poslední době byla zejména věnována pozornost důsledkům krize a konfliktu v Perském zálivu; přes mnohamiliardové ztráty, které chudé východoevropské státy inkasovaly v jejím důsledku, a to i přes její nečekaně „hladký průběh“, není však tento vnější šok pro SVE tím nejkatastrofálnějším.

Základním vnějším šokem, jenž postihuje státy SVE, je nutnost osvobodit se z neefektivních struktur „socialistické mezinárodní dělby práce“ v rámci RVHP. Tyto struktury v rozsáhlé míře svazují průmysl a zemědělství i blokují infrastrukturu těchto států dlouho poté, co již pominuly organizačně instituční závislosti centrálně plánovacího systému RVHP. Tento šok je prohlubován rozkladem ústřední ekonomiky RVHP – ekonomiky Sovětského svazu.

Významným vnějším šokem, jenž zasahuje ekonomiky těchto států, je rozklad systému zbrojní výroby, který je ekonomickým residuem již neexistující organizace Varšavské smlouvy.

Rozsah důsledků těchto šoků se pohybuje řádově v miliardách USD, k tomu přistupuje nezbytnost vypořádat se s postupujícím procesem národního zadlužení, jež (s výjimkou ČSFR) dosahuje veličin, které jsou již na hranici únosné pro dlužnické státy. Úhrnná hrubá zadluženost šesti evropských států RVHP se v roce 1990 zvýšila na rekordních

cca 100 mld. USD.³ V pěti menších státech se podle očekávání expertů EOCED bude zadluženost prudce zvyšovat.

Nicméně základním problémem pro státy SVE je přestavba zcela neefektivních a nekonkurenceschopných výrobních a dalších struktur, které se vytvořily za doby centrálně administrativního systému.

O tom, jakých gigantických rozměrů zdrojů si vyžaduje alespoň střednědobě únosné zvládnutí ekonomické restrukturalce, ukazuje příklad bývalé NDR, nejvyspělejšího státu bývalé RVHP s pouhými 17 milióny obyvatel, kde za krajně příznivých podmínek se přímé a nepřímé náklady na rekonstrukci ekonomiky pohybují ve stovkách miliard DM.

To vše musí opatrného pozorovatele vést ke krajně omezujícímu posuzování situace ve SVE. Je třeba si klást otázku, co lze učinit pro to, aby v relativně krátké době dostala rodící se mezinárodní, celoevropská bezpečnostní architektura spolehlivý ekonomický základ.

Za této situace se zdá, že státy západní Evropy postrádají ekonomický koncept své celoevropské politiky a navíc značně podceňují náročnost a nebezpečnost ekonomických procesů, do nichž státy SVE musí při transformaci svých ekonomik nevyhnutelně vstoupit.

Dosavadní nástroje, kterými Západ tuto transformaci podporuje, jsou zatím svým rozsahem neadekvátní (program PHARE disponuje pro jednotlivé státy objemy okolo mil. ECU, celkový objem BERD na několik let pro celou SVE dosáhne postupně asi 12 mld. USD, příliv kapitálu do těchto států je rovněž velmi nízký apod.) a hlavně nejsou součástí celoevropské strategie ekonomické restaurace tohoto evropského subregionu. V poslední době vyjádřil např. ministr V. Klaus v USA „rozčarování nad malou západní podporou československé hospodářské reformy. Země jako Japonsko, Jižní Korea a Singapur by se zhroutily, kdyby přišly o trhy podobným způsobem jako ČSFR.“⁴

Negativní signály ve stejném směru přicházely i z jednání o přidružení středoevropských států do ES. Společenství nebyla schopná nabídnout takovou formu přidružení, která by dostatečně respektovala, že asociované státy musí teprve tržní ekonomiku vytvářet, a navíc zde byla snaha udržet v zásadě importní omezení v oblastech, kde se slabé ekonomiky mohly na trhu ES uplatnit. Dokonce je možné konstatovat, že kritické období radikálních reforem se zásadní přestavbou průmyslových a zemědělských struktur, infrastruktury a ekonomického mechanismu i životního stylu se promítne svými nejdůležitějšími důsledky zejména do nejbližších dvou či tří let. A pro toto období je nezbytné, aby vyspělé státy západní Evropy neakceptovaly pouze svou odpovědnost za bezpečnostní dimenzi celoevropského procesu, ale také přijaly výzvu k odpovědnosti za vytvoření ekonomické dimenze této bezpečnosti; ekonomické efekty pluralitních demokracií a ekonomických reforem by se totiž mohly dostavit příliš pozdě. Proto je vhodné, aby se přikročilo ke zpracování celoevropského programu reintegrace ekonomik SVE s cílem podstatně větší měrou podpořit demokratické a reformní procesy v těchto státech. Následující úvaha má být příspěvkem v tomto směru.

II

Evropou obchází nebezpečí destabilizace. Vyplývá nejen z mimoevropských podnětů (středovýchodní konflikt); hlavním zdrojem je mocenský a ekonomický rozklad Sovětského svazu. Také demokratické procesy v ostatních státech SVE se zčásti vnitropoliticky zkomplikovaly (Jugoslávie), zčásti ustrnuly (Bulharsko, Rumunsko ale, zčásti i Polsko). Hrozí vznik paradoxní situace, že nevypočitatelný a nepřehledný vývoj ve státech SVE povede prakticky k menší stabilitě a tím i k menší bezpečnosti než ještě před 2–3 lety. Západní Evropa i státy OECD vcelku stojí před úkolem formulovat novou strategii, která bude respektovat zvláštnosti situace v jednotlivých státech.

ČSFR nabízí před časem Stabilizační plán pro střední Evropu a SSSR, který byl založen na předpokladu homogenity politickoekonomického prostoru států SVE. Vyjádřením

tohoto předpokladu byla představa: „Nejlepší pomoc státům střední a východní Evropy je pomoc Sovětskému svazu.“

Základní schéma uvedeného plánu, později známého jako Dienstbierův plán, formuloval čs. ministr zahraničí v projevu na Harvardově univerzitě v USA v květnu 1990. Odvolal se v něm na úspěch „Marshallova plánu z poválečných let“ a zejména konstatoval, že „úspěch Marshallova plánu tkvěl ve dvou předpokladech: 1. Účastníci této pomoci byli povinni kooperovat mezi sebou. 2. Zisky z této pomoci byli povinni znovu investovat. Náš návrh je inspirován právě těmito dvěma podmínkami Marshallova plánu.“⁴⁵

Schéma svého návrhu vyložil ministr takto:

„a) Nejbohatší státy světa poskytnou prostřednictvím Evropské banky pro obnovu a rozvoj půjčku Sovětskému svazu ve výši 12 miliard dolarů, rozdělenou do tří let a splatnou do 10 let.

b) Tato půjčka nebude převedena do Sovětské banky, ale banka z ní bude platit dodávky průmyslového zboží z Československa, Polska a Maďarska do Sovětského svazu. Na každý rok připadne částka 4 miliard dolarů, které budou rozděleny mezi tři uvedené dodavatelské státy. Průmyslové zboží bude dodáno na základě sovětských objednávek. Průmyslové podniky tří států získají výrobní program na kritickou dobu tří let, to znamená relativní zaměstnanost a omezení zdrojů sociálního napětí.

c) Dolarovou půjčku bude SSSR splácet 10 let v rublech, a to tak, že tyto ruble použije na investice do vlastního průmyslu ve shodě s externími studiemi Evropské banky. Pokud neproinvestuje celou částku do 10 let, zbytek bude v dolarech veden v Evropské bance jako dluh Sovětského svazu.

d) Z částky, kterou v dolarech zaplatí Evropská banka československým, polským a maďarským podnikům za průmyslové zboží vyvezené do SSSR, bude muset být určitý díl použit na modernizaci příslušného podniku pod kontrolou expertů Evropské banky.“⁴⁶

Destabilizace a dezintegrace ekonomického, politického a mocenského systému SSSR v posledních měsících roku 1990 dnes již neumožňují použít tato východiska a vyžadují zásadní změnu koncepce.

V průběhu roku 1990 došlo k zásadní diversifikaci vývoje ve státech SVE; zformovaly se 3 skupiny států: skupina postupující k tržní ekonomice bez zásadních vnitropolitických sporů (Maďarsko, Polsko, Československo); dále území SSSR, kde došlo k rozpadu států; skupina států, v nichž se dosud tržní a demokratický charakter vývoje neprosadil (Bulharsko, Rumunsko, Albánie). Zvláštní postavení zaujímá rozpadající se Jugoslávie.

Jeví se tedy účelné, aby byla připravena nová varianta strategie pro stabilizaci střední Evropy, která předpokládá, že Západ vypracuje samostatnou strategii pro podporu stabilizace v regionu bývalého SSSR. Tato úvaha se tedy omezuje na region středoevropských států. Vychází přitom z toho, že jakýkoli návrh v tomto směru musí spočívat nejen na realizaci československých zájmů, ale musí předpokládat a umožňovat v dostatečné míře realizaci zájmů nejen Polska a Maďarska, ale především zájmů států OECD, nebo některé jejich skupiny. Nemůže jít pouze – zkratkovitě vyjádřeno – o „prodej strašáka destabilizace“, byť by jeho hrozba byla reálná, ale musí zahrnout zájem na odstranění ekologické hrozby, přinést vyšší míru energetické nezávislosti Evropy, vybudování spolehlivého ekonomického předmostí ve střední Evropě pro pozdější průnik na sovětský (i balkánský) trh apod.

Úvaha rozvedená v této stati chce tedy především přispět k řešení evropských problémů v dílčí, středoevropské dimenzi. Předpokládá konfrontaci s jinými strategiemi a zařazení do souboru variant, kterých může čs. zahraniční politika ve vnějších ekonomických vztazích využít. Dříve než se budeme zabývat vlastním návrhem na stabilizaci, pokusme se alespoň na příkladech ilustrovat dosavadní pomoc státům SVE.

III

Nezbytnost vnějších zdrojů pro stabilizaci pozitivního vývoje ve státech SVE byla mnohokrát explicitně zdůrazněna i implicitně předpokládána. Tak i prezident Bush (7. 2. 1991) v projevu v Newyorském ekonomickém klubu připomněl potřebu navázat na úspěchy poválečného Marshallova plánu, vyzval podnikatele k aktivitě a oznámil, že vláda navrhuje zvýšit pomoc USA na 470 milionů USD.⁷ Stejná myšlenka se objevuje i jinde; F. Rau, předseda finančního lucemburského parlamentu se vyjádřil (7. 2. 1991), že vytvoření Evropské banky pro obnovu a rozvoj (BERD) je „v podstatě návrhem a realizací druhé formy Marshallova plánu pro střední a východní Evropu“.⁸

Na druhé straně však schůzka představitelů „deseti“ ve Washingtonu v dubnu 1991 varovala bývalé socialistické státy SVE, aby nespolehaly na dlouhodobou a rozsáhlou pomoc západních vlád jejich ekonomickým reformám.⁹

Z původních expertních odhadů 0,25 % HDP Evropských společenství na pomoc těmto státům (cca 9 mld. USD ročně) odhadl v polovině roku 1990 Delors potřebu prostředků pro Fond pomoci Východu na 15 mld. USD ročně na období 5 – 10 let.¹⁰ Potřeba SVE k překonání vnějších šoků, odhadnutá Bruslem (v druhé polovině roku 1990) už byla ve výši 15 mld. USD, tedy navíc ke „standardní“ pomoci.

Dosavadní pomoc je přitom hluboko pod touto hranicí. Program PHARE má k dispozici asi 0,6 mld. USD ročně, úvěry EBRD se počínaje rokem 1991 budou pohybovat na úrovni 1 – 1,5 mld. ročně, půjčky Světové banky v roce 1990 představovaly 18 mld. USD. Po dvoustranné linii poskytla Velká Británie (Know-how Fund) pomoc jednotlivým státům 25 – 50 mil. GBP, Francie 320 mil. FRF, Švédsko 50 mil. USD apod.

Proud soukromého kapitálu ve formě přímých zahraničních investic byl rovněž nedostatečný. Koncem roku 1990 dosáhly přímé zahraniční investice v SSSR, ČSFR, Maďarsku a Polsku jen 1,6 mld. USD.¹¹ Záměry velkých společností nejdou ani v budoucnu nad cca 3,2 mld. USD. Jinde je roční příliv zahraničních investic (údaje za rok 1985) mezi 200 mil. USD (Rakousko) až 2 mld. USD (Španělsko) ročně, přičemž „rekordní“ Mexiko nahradilo samo 22 mld. USD přímých zahraničních investic.¹²

Region bývalého Sovětského svazu je zvláštním případem (v některých údajích o pomoci státům SVE není ani zahrnut). Uvažované projekty pomoci jsou většinou závislé na vývoji vnitropolitické situace a mnohé z nich jsou v současnosti dočasně pozastaveny. Jako nečlenská země Bretton-woodských institucí čerpal bývalý SSSR pomoc na základě dvoustranných dohod. Ziskal např. od SRN (léto 1990) volnou půjčku 5 mld. DM a později další 3 mld. DM na překlenutí dluhů u německých exportérů, značné prostředky (asi 5 mld. DM) byly bývalému SSSR poskytnuty na úhradu nákladů na stažení vojsk.¹³

Bývalý Sovětský svaz byl ve zvláštní situaci, pokud jde o dopad vnějších šoků. Utrpěl sice iráckou krizí škody, které se odhadují na 6 – 7 mld. USD, ale zvýšení cen ropy by mu přineslo v těchto letech (ovšem jen za předpokladu udržení objemu exportu) zvýšení zisků ve výši 37 mld. USD.

Československo naproti tomu (při inkasu plných negativních dopadů externích šoků navíc k potřebě základní, standardní pomoci pro vnitřní konvertibilitu a strukturální adaptaci) získalo zatím na očekávaný 2,5 mld. USD schodek v platební bilanci od MMF a Světové banky 1,8 mld. USD na stabilizaci měny a k překlenutí ropného šoku, od ES 0,5 mld. USD a 0,7 mld. USD od států OECD mimo Evropská společenství. Z fondu PHARE může v letech 1990 – 1991 očekávat asi 140 mil. USD, od USA 60 mil. USD na pomoc soukromému podnikání a z britského Know-how Fundu asi 5 mil. GBP vedle dalších dílčích pomoci.

Přímé zahraniční investice v ČSFR byly koncem roku 1990 upsány (to znamená ne vždy složeny) ve výši 280 – 330 mil. USD, přičemž náměty na umístění zahraničního kapitálu, zpracované centrem, mají rozsah asi 5 mld. USD. Objevují se však první velké zahraniční investice VW – během 3 – 5 let cca 6 mld. USD, Sklo-Union – 100 mil. USD apod.

Objem zahraničního kapitálu, který „připlýnul“ do ČSFR v roce 1991, se odhaduje asi na 600 mil. USD.

Pokud jde o objem pomoci, která je ve státech SVE skutečně užita, lze tedy mít za to, že jak pomoc z veřejných prostředků, tak příliv soukromého kapitálu zatím ani zdaleka nedosahují objemu, jenž je západními specialisty považován za přiměřený rozsahu nezbytného ekonomického manévru.

IV

Východiskem navrhované varianty postupu ke stabilizaci je koncepce stabilizace a rozvoje pro tři státy střední Evropy (Československo, Polsko a Maďarsko), které jsou objektivně spjaty nejen svými problémy, ale také možnostmi (např. u všech tří došlo k podpisu asociační dohody s ES).

Asociační smlouvy tří států s ES vytvářejí novou strukturu ve střední Evropě. Bude to struktura v detailech diferencovaná, ale se společnými základními rysy i tendencí vývoje. Asociační dohody vytvářejí prostor vzájemného zájmu, tj. zájmu ES na stabilizaci a rozvoji přidružených členů, a zároveň vedou ke společným zájmům asociovaných ekonomik.

Vytvoření struktury tří států se společnými zájmy na urychlené adaptaci a začlenění do systému ES bylo v první fázi stimulováno „zvenčí“ především tím, že ES při jednáních o asociaci jasně preferovaly jednotný přístup ke všem státům.

Asociační smlouvy nemohou však zároveň nereagovat na zásadní rozdíly v ekonomických strukturách a mezinárodním ekonomickém postavení uvedených zemí. Zatímco Polsko a Maďarsko mají vysoké vnější zadlužení, ČSFR nikoli, liší se postavením zemědělství v národohospodářské struktuře, liší se vztahem vůči SSSR (ČSFR ve vysokém aktivu platební bilance, Polsko v pasívu) atd.

Cílem této varianty je vytvořit v rámci destabilizující se oblasti SVE jádro relativně stabilních ekonomik s výrazně intenzivnějším napojením na západní Evropu a využít k tomu jak vnitřních podmínek těchto států, tak i vnějších podmínek jejich předstihu v začleňování do ES a dalších institucí (Rada Evropy, IMF apod.).

Předkládaná strategie chce vytvořit pro zmíněné státy situaci, kdy budou moci obnovit a dynamizovat své postavení na trhu v nástupnických státech bývalého SSSR, a to v nové struktuře a kvalitě, ovšem za podmínky, kdy budou mít jasně „kryta záda“ podporou ze strany západních států. Teprve pak budou moci být skutečně „mostem“ pro nástup zahraničního kapitálu na tento perspektivní trh; takovou situaci lze očekávat až za 3 – 5 let.

Zkušenost ČSFR z roku 1990 ukázala, že sebeintenzivnější jednání s bývalým SSSR na jakékoli úrovni nepřinesla kvalitativní změnu v zásadní degeneraci naší přítomnosti na sovětském trhu, což bylo dáno jednak umělým snižováním poptávky, zadlužeností SSSR apod. Původní projekt plánu, který vycházel ze skutečností na počátku roku 1990 a předpokládal svéráznou transformaci zásadní podpory do sovětské poptávky, je dnes neprůchodný a podniky, které byly orientovány na sovětský trh, musí být reorientovány, změnit program nebo musí být jinak sanovány, případně likvidovány. Přitom je podle různých odhadů na čs. vývoz na území bývalého SSSR vázáno 400 – 600 tisíc pracovních sil. Již vývoj vzájemných vztahů v roce 1990 signalizoval prudký pokles obrátu při trvajícím vysokém aktivu čs. platební bilance. Čs. vývoz klesl proti roku 1989 o 18,5 % a dovoz o 19,5 %. Podíl SSSR činil 23,2 % na čs. zahraničně obchodním obrátu, tedy zůstává naším největším obchodním partnerem.¹⁴

Aktivní saldo ČSFR v platební bilanci vůči bývalému SSSR (cca 4,5 mld. USD) bude působit nadále jako svérázný dodatečný omezující faktor čs. vývozu. V roce 1991 tyto nepříznivé tendence dále pokračovaly a při dalším prudkém poklesu celkového obrátu zahraničního obchodu se dnes znovu vytváří saldo na straně ČSFR.

Strategie stabilizace ekonomiky střední Evropy je založena na nezbytnosti využít

ekonomickou i politickou podporu skupiny OECD i mezinárodních ekonomických institucí (IMF, WB). Taková podpora však musí odpovídat logice tržní ekonomiky, a proto musí být především založena na reálném zájmu soukromých investorů, pouze v menší míře může být využito státní podpory nenávratné povahy. Státní zdroje jsou přitom podstatně omezenější než možnosti soukromých firem a institucí. Smyslem strategie má být tedy nejen čerpání dotací, ale i probuzení ladem ležícího potenciálu tří států v podmínkách urychlení přechodu k tržní ekonomice.

K vytvoření reálného zájmu podporovatelů musí stabilizační strategie respektovat tato hlediska:

a) Podpora musí být transformována ze strany Polska, Maďarska a ČSFR do podoby tržně průhledných poptávkových projektů, které budou vhodným postupem předloženy mezinárodní nabídce.

b) Pro umístování podpory musí být vytvořeno tržní prostředí, tj. konkursní systém apod.

c) Reálný zájem států, firem a institucí bude zabezpečen tím, že poskytované prostředky (soukromé i státní) budou využity tak, aby zpětně podporovaly poptávku na trhu poskytovatelů. Vážné komplikace vyvolal postup bývalého SSSR, který několikamilionovou pomoc od Německa, určenou na výstavbu bytů pro sovětské vojáky po návratu z území bývalé NDR, použil na zakázky těchto stavebních prací finským a tureckým firmám.

d) Strategie nebude pracovat s vymezeným fondem prostředků podpory; formy předmětem stanoveného „fonde podpory“ může být použito v omezené míře při užití státních zdrojů; jinak bude rozsah podpory dán rozsahem účinných (tržně transparentních a výhodných) projektů, které předloží Polsko, Maďarsko a ČSFR.

Zaměření strategie ve středoevropských státech musí posilovat základní společný trend k obratu k tržní ekonomice a působit i ve směru k reorganizaci ekonomických vztahů na západní Evropu. Zároveň však musí strategie přesvědčivým způsobem odpovídat politickému a ekonomickému zájmu všech tří států. To znamená:

a) Musí podporovat rozvoj obchodu jak mezi třemi státy a státy OECD, tak také mezi třemi státy navzájem. (Dosavadní úroveň vzájemného obchodu Polska, Maďarska a ČSFR je totiž nízká, pohybuje se vzájemně mezi 5 – 15 % vývozu a lze očekávat její další pokles.)

b) Musí působit na mobilizaci domácích úspor a pozitivně ovlivňovat rovnováhu platební bilance.

c) Musí přispívat ke zvýšení využití domácích kapacit pracovní síly, výrobních kapacit.

d) Nesmí vylučovat poskytování jiných forem pomoci.

Hospodářská politika všech tří států uznává nezbytnost zahraniční kapitálové integrace jak v procesu obnovy konvertibility, tak výrobní restrukturalace, rekvalifikace pracovní síly a rekonstrukce příslušných infrastruktur. Z toho vyplývá, že se jednotlivé konkrétní záměry a na jejich základě vypracované poptávkové projekty budou opírat především o vstup zahraničního kapitálu, přičemž mohou být buď vzájemně konkurenční, nebo mohou mít kooperativní povahu společných projektů.

Právě projekty kooperativní povahy, společné projekty mohou být základem strategie stabilizace. Sem patří projekty orientované do čtyř oblastí:

a) Energetická politika (úspory, zdroje a přenos energie).

b) Ekologická politika, která na energetickou politiku úzce navazuje.

c) Rozvoj spojové a informační infrastruktury, zejména její adaptace a postupný srůst s infrastrukturou západní Evropy.

d) Rozvoj dopravní infrastruktury (v souvislosti s teritoriální reorientací ekonomik).

Naléhavost řešení energetických problémů tří států je nesporná a zároveň ukazuje, že jejich bilaterální vazby na dosavadní zdroje jsou pramenem významných destabilizačních impulsů. Všechny tři státy musí řešit (vedle snížení energetické náročnosti jako dlouhodobého úkolu) urychlenou diversifikaci zdrojů, mj. napojením na evropské transportní síť a stabilizaci příkonu energonosičů z území bývalého SSSR, což je možné napojením na západoevropské aktivity v SSSR (viz Lubbersův plán).

Plán holandského předsedy vlády R. Lubberse, projednávaný mj. na summitu účastnických států KBSE v Paříži 19. – 21. 11. 1990, spočívá ve vytvoření Evropského společenství pro energii, které by zahrnovalo nejen státy dvanáctky, tj. ES, ale i státy ESVO, státy SVE a zejména regionu bývalého SSSR. Očekává se možnost orientovat transfer kapitálu i technologie do východoevropských států s cílem zajistit pro Evropu evropské zdroje energie, snížit plýtvání ve státech SVE a řešit také dopravní a ekologické problémy.¹⁵

Řešení ekologického problému (zmíněné tři státy jsou významnými zdroji evropského znečištění) navazuje na energetickou strategii a představuje rovněž významný zájem západoevropských států. Vytvoření moderní informační a spojové infrastruktury a s určitým odstupem významu i klasické dopravní infrastruktury je podmínkou fungování zahraničních kapitálových aktivit.

Vedle těchto oblastí, kde je dán nejen společný zájem tří států, ale kde lze oprávněně předpokládat i zájem západních ekonomických kruhů, je řada oblastí, v nichž se budou zájmy tří států, respektive jejich podnikatelské sféry, sčítávat. To platí zejména o oblasti průmyslové (strukturní) politiky apod. Zde jde o společnou úlohu tří států pouze zabezpečit tržní systémový rámec.

Zabezpečení tržního rámce, respektive společného tržního rámce tří států, je usnadněno jejich paralelní adaptací na poměry ES, ovšem možnosti tím nejsou vyčerpány. Jde zejména o prozkoumání možnosti doplnit uvolňování celního režimu vůči ES (volný obchod) obdobnými opatřeními ve vzájemném obchodě a dále o propojení vývoje ke konvertibilní měně vytvořením středoevropské platební unie, jak je navrhována opětovně ze strany Maďarska.

Projekt středoevropské platební unie je však čs. hospodářskými kruhy hodnocen značně skepticky.¹⁶ Rozsah vzájemného trhu těchto tří států není příliš významný, pro zapojení dalších států, zejména následnických států SSSR, nejsou vytvořeny ekonomické podmínky, postup ke konvertibilitě – např. cestou vnitřní konvertibility – a dále založení měnové politiky na respektování tržní úrovně kursu jsou omezené a efekty, které by za těchto podmínek platební unie přinesla, by byly nevýznamné.

Organizačně instituční rámec strategie může být vytvořen mnohostrannou dohodou tří států se státy OECD, případně s Komisí ES, pověřenou jednat za OECD (jako v případě fondu PHARE). Zprostředkujícím centrem by se rovněž mohla stát vytvořená Banka pro evropskou spolupráci (BERD) v Londýně.

Vzhledem k tomu, že podstatnou roli ve strategii hrají na obou stranách státní instituce, jeví se forma rámcové mezistátní dohody nezbytná.

V

Instituční struktura stabilizačního programu může mít např. tuto podobu.

V prvním kroku by byly na základě mezistátní dohody soustředěny převážně z veřejných prostředků a z prostředků mezinárodních organizací (ES, Světová banka) nezbytné zdroje, a to do formy Stabilizačního fondu pro státy SVE, spravovaného Evropskou bankou pro obnovu a rozvoj v Londýně.

Do fondu přispějí rovněž recipientské státy a banky poskytnutím podílů ve svých národních měnách. Stabilizační fond bude zřízen na období 3 – 4 let s možností jeho doplnění a prodloužení.

K účasti na vytvoření fondu budou vyzvány státy OECD (G-24), Mezinárodní měnový fond, Světová banka, ES a Evropská banka pro obnovu a rozvoj, případně další instituce.

Jako recipientské státy by měly být k účasti na fondu přizvány především tři středoevropské státy – Maďarsko, Československo a Polsko, případně nástupnické státy Sovětského svazu. Podle vývoje vnitřní situace se případně mohou účastnit i další státy SVE – Bulharsko, Rumunsko apod.

Dohoda o fondu:

- a) Vymezí jeho účelové zaměření na:
  - rozvoj dopravní a spojové infrastruktury ve státech SVE,
  - zabezpečení zdrojů energetických surovin, zvláště v nástupnických státech SSSR a propojení energovodů s evropskou sítí,
  - rozvoj zemědělství, potravinářského průmyslu a bytové výstavby ve vybraných oblastech regionu bývalého SSSR (s cílem omezit sklon k migraci),
  - vyrovnání platebních nerovnováh mezi státy SVE.
- b) Stanoví podíly na užití fondu podle účelu a podle států-recipientů, zejména podle účelů shora stanovených, v kombinaci s podíly států-recipientů.
- c) Určí podíl prostředků, které budou mít charakter subvencí, dlouhodobých úvěrů, střednědobých úvěrů, respektive forem, které podpoří příliv soukromého majetku a mobilizaci zdrojů recipientských států.

Na využití stabilizačního fondu bude dozírat Rada fondu, složená z představitelů donátorských států a mezinárodních institucí, za účasti představitelů států-recipientů.

Do takto vymezených tranší Stabilizačního fondu budou formou konkursů a podle posouzení specialistů fondu přijímány soubory či jednotlivé projekty orientované na shora uvedené oblasti předkládané jednotlivými státy, jejich podnikateli (především joint-ventures), místními orgány apod.

Užití prostředků Stabilizačního fondu by mělo především podobu kursově zajištěných dlouhodobých úvěrů s nulovým úrokem pro uživatele. Úroky pro věřitele by byly kryty subvencemi z veřejných prostředků států-donátorů.

Rozpad SSSR zvyšuje nebezpečí, že by státy SVE mohly být vystaveny vlně migrace zejména z jeho západní a střední části.¹⁷ Taková situace si vyžádá vypracování vstřícných opatření ze strany Západu, která by posílila „zadržovací kapacitu“ středoevropských států. To má ovšem jen omezený význam. Především musí jít o to, zmírnit v západním pásmu bývalého SSSR (Pobaltí, Bělorusko, Ukrajina, části Ruské federace) zásobovací a bytovou krizi, a tedy i nápor migrace.

Intenzivní soustředění pomoci do západních pohraničních regionů bývalého SSSR je zároveň v souladu se záměry na rozvoj tržních vztahů středoevropských států s bývalým SSSR; tyto regiony by se mohly stát těžištěm průmyslu a navazujících odvětví.

Soubor projektů pomoci v této oblasti by nepochybně rovněž ulehčil důsledky propadu sovětského dovozu ze středoevropských států, zejména pro kapacity, které byly dosud na tamější trh výhradně orientovány. Forma uskutečnění projektů by mohla zahrnout vklad zahraničního kapitálu (překlenovací úvěr či pomoc) pro dodávky ze středoevropských a západoevropských států těm místním autoritám, které se v daném období ustaví, vytvoření joint-ventures s účastí kapitálu středoevropských států i západoevropských firem apod.

Evropská bezpečnost, ať už rozvíjená a upevňovaná prostřednictvím klasických struktur (NATO), nebo struktur nově vznikajících (KBSE), musí v nových podmínkách – likvidace evropské bipolarity – rozvinout adekvátní ekonomickou dimenzi.

Na úvahy o projektu ekonomického základu evropské bezpečnosti (bude tímto základem NATO, celoevropské rozšíření ekonomického systému Evropských společenství, nebo specifické ekonomické struktury KBSE nebo zvláštní průřezové struktury typu Evropského energetického společenství?) je zatím, jak se zdá, velmi brzy a východiska se teprve začínají formovat v mezinárodním dialogu.

Na druhé straně se však již dnes objevuje nutnost zajistit v postkomunistických státech pro přechodné období k novým bezpečnostním a ekonomickým poměrům i relativní stabilitu vývoje. O náměty a úvahy o možnostech takové stabilizace se tato stať pokusila.

¹ Handelsblatt, 31. 12. 1990.

² Viz Der Spiegel, 17/1991.

³ Viz Zpráva BIS. In: Hospodářské noviny, 9. 1. 1991.

⁴ Lidové noviny, 15. 5. 1991.

⁵ Lidové noviny, 16. 5. 1990.

⁶ Tamtéž.

⁷ Viz Hospodářské noviny, 8. 2. 1991.

⁸ Luxemburger Wort, 7. 2. 1991.

⁹ Viz Mladá fronta Dnes, 2. 5. 1991.

¹⁰ Viz Výroční zpráva EHK 1990; Hospodářské noviny, 22. 5. 1990.

¹¹ Viz WIIW, Svět hospodářství, 17. 5. 1991. Značně odlišný odhad uvádí BERD: přímé investice do zemí bývalého sovětského bloku představují již přes 5 mld. USD. (Viz Hospodářské noviny, 10. 5. 1991).

¹² Statistiky IMF.

¹³ Viz Der Spiegel, 23. 1991.

¹⁴ Statistická ročenka ČSFR.

¹⁵ Viz Frankfurter Allgemeine Zeitung, 10. 6. 1991; Mladá fronta Dnes, 10. 12. 1990.

¹⁶ Ministr V. Dlouhý: „Československo se však nedomnívá, že by bylo účelné uvažovat o jakémkoli finančním či platebním východoevropském svazku, který by jenom opakoval vývoj západní Evropy v padesátých letech. Zastáváme názor, že základním cílem východoevropských ekonomik je dosáhnout přidruženého postavení a poté plnohodnotného členství v Evropských společenstvích.“ (Svobodné slovo, 20. 5. 1991.)

¹⁷ Zákon o právu na cestování do zahraničí byl schválen sovětským parlamentem v květnu 1991 s účinností od roku 1993. Podle některých studií může zhoršená hospodářská situace ve východní Evropě donutit k emigraci na Západ až 25 milionů lidí. Zejména je ohroženo Německo, neboť ve východních státech žijí na tři milióny Němců. Seminář o problematice hrozící masové migrace (Štířín, ČSFR, prosinec 1990) dospěl mj. k závěru, že je nezbytné „poskytnout pomoc středoevropským státům, aby mohly čelit finančním a jiným důsledkům masové imigrace“.